

Onko kapitalismia edes kokeiltu?

Juha Tarkka

Ruchir Sharma: *What Went Wrong With Capitalism?*
Allen Lane (Penguin) 2024, 368s.

Ruchir Sharma on Yhdysvalloissa työskentelevä investointipankkiiri ja talousjournalisti. Hänen uusin kirjansa *What Went Wrong With Capitalism?* on herättänyt huomiota provokatiivisilla teeseillään länsimaiden talouspolitiikan suunnasta ja sen korjaustarpeesta. Kirjoittajan lähtökohtana on vanhoja teollisuusmaita vaivaava tuottavuuskasvun hidastuminen, niiden julkisten talouksien sitkeät rakenteelliset alijäämät ja kansalaisten kasvava tyytymättömyys ja taloudellinen näköalattomuus. Hän kysyy, ovatko nämä merkkejä kapitalismin epäonnistumisesta.

Kannattaa heti alkuun paljastaa Sharman perusväite: jos kapitalismi ei oikein tunnu toimivan, hänen mukaansa syyinä on, että sitä ei ole oikeasti kunnolla kokeiltu. Hän näkee, että erilaiset kansalaisten ja huonosti kannattavien yritysten alle rakennetut turvaverkot sekä innovaatioita ja kilpailua tukahduttava sääntely estävät markkinatalouden luontaista dynamiikkaa toimimasta ja aiheuttavat alati syveneviä rakenteellisia ongelmia. Kirjassaan Sharma pyrkii osoittamaan, että mainitut markkinoiden toimintaa estävät tekijät ovat viime vuosikymmeninä vain

vahvistuneet, vastoin ehkä vallitsevaa kuvaa uusliberalismin voittokulusta.

Kirja ei ole varsinainen tutkimus, lopun laajasta lähdeluettelosta huolimatta. Sitä voi luonnehtia taloushistorialliseksi narratiiviksi, joka pyrkii vakuuttamaan lukijansa sillä, kuinka monet viime vuosikymmenten taloudelliset ja poliittiset ilmiöt se pystyy sovittamaan osaksi yhtä enemmän tai vähemmän johdonmukaista tarinaa. Yksityiskohdissa teksti sisältää runsaasti viittauksia tutkimuskirjallisuuteen (ilman muodollisia lähdeviitteitä), jotka kuitenkin ovat häpeilemättömän valikoituja tukemaan kirjoittajansa laajaa visiota markkinatalouden yhä etenevästä rappeutumisesta. Viime kädessä kyseessä on siis talouspoliittinen keskustelupuheenvuoro.

Suuri osa kirjasta, vaikka ei kokonaan, käsittelee Yhdysvaltojen talouspolitiikkaa ja sen kehitystä 1970-luvun lopulta näihin päiviin. Ennen kaikkea Sharma haluaa romuttaa ”myytin”, jonka mukaan 1980- ja 1990-luvut olisivat olleet talousliberalismin etenemisen vuosikymmeniä. Hänen mukaansa julkisen vallan rooli taloudessa itse asiassa on vain kasvanut, vaikka

VTT Juha Tarkka (juha.tarkka@hotmail.com) on eläkkeellä oleva ekonomisti ja Kansantaloudellisen Aikakauskirjan aiempi päätoimittaja.

Ronald Reaganin ja myöhempien presidenttien retoriikasta voisi toisin päätellä. Julkiset menot jatkoivat kasvuaan ja vain niiden rahoitustapa muuttui, kun veroista siirryttiin laajamittaiseen lainanottoon Sharma kärjistää. Vain presidentti Clintonin virkakaudella käväistiin budjettitasapainon tuntumassa. Liike-elämän toimintaa rajoittava sääntely on lisääntynyt voimakkaasti, perusteenaan mm. ympäristö- turvallisuus- ja kuluttajansuojakäytännöt. Näin julkisen vallan rooli on kasvanut vielä enemmän kuin sen osuus BKT-tilastoissa osoittaa. Sharmasta juuri tämä on talouden heikentyneen suorituskyvyn taustalla. Tässä suhteessa hän osoittaa syyttävän sormensa myös EU:n suuntaan ja väittää, että turhautuminen unionin tukahduttavaan sääntelyyn olisi mm. ollut synnä Britannian eroon EU:sta.

Aivan erityisen kriittisesti Sharma suhtautuu Joe Bidenin presidenttikautteen, jonka aikana ryhdyttiin tietoisesti ja suuressa mittakaavassa lisäämään julkisen vallan roolia taloudessa. Bidenin talouspolitiikkaan kuului mm. voimaperäinen teollisuuspolitiikka, infrastruktuurin ja vihreän siirtymän investointihankkeet ja tutkimusrahoituksen ohjailu. Historiallista vertailukohtaa ”bidenomicsille” Sharma etsii presidentti F.D. Rooseveltin New Deal -ohjelmasta, josta hänellä myöskään ei ole paljon myönteistä sanottavaa.

Merkittävä syy siihen, että 1980- ja 1990-lukuja yleisesti pidetään markkinoiden vapauttamisen vuosikymmeninä, on noina vuosikymmeninä tapahtunut rahoitusmarkkinoiden liberaalisointi ja niiden tavattoman voimakas kasvu. Tätä on seurannut finanssisektorin merkittävä paisuminen ja sarja rahoitusmarkkinoilta alkunsa saaneita kriisejä, sekä Yhdysvalloissa että kansainvälisesti. Sharma ei kuitenkaan myönnä, että ongelmat johtuisivat liberaalisoinnista sinän-

sä. Rahoitusmarkkinoiden ylilyönnit johtuvat hänen mukaansa siitä, että markkinoiden vapauttamisen jälkeen rahoitusmarkkinoille jäi erilaisia eksplisiittisiä ja varsinkin implisiittisiä julkisen takuun elementtejä, joista tallettajien suoja on vain yksi esimerkki. Itse asiassa hän katsoo julkisten turvaverkkojen tosiasiallisesti vain laajentuneen kriisi kriisiltä viranomaisten pehmeän toiminnan seurauksena (”bailout culture”). Yritykset tasapainottaa julkisia suojamekanismeja entistä tiukemmalla rahoituslaitosten riskinoton sääntelyllä ovat hänestä toivottomia: sääntely on viime vuosikymmeninä valtavasti kasvanut ja monimutkaistunut, voimatta silti saavuttaa tavoitteitaan. Sharma tuntuu uskovan, että terve ja realistinen toimintatapa olisi luopua tallettajien ja sijoittajien suojelusta kokonaan ja antaa huonoa sijoitustoimintaa harjoittaneiden pankkien tuhoutua ja niihin sijoittaneiden tahojen menettää rahansa – seurauksista välittämättä.

Sharma suhtautuu kirjassaan kielteisesti valtavirtataloustieteen oppeihin niiden eri muodoissa – yhtä lailla perinteiseen keynesiläisyyteen kuin talouspolitiikan nykyiseen eklektiseen valtavirtaan. Valtavirta yleensä tarkastelee talouspolitiikkaa kokonaistaloudellisten aggregaattien – kuten BKT:n, työllisyyden ja inflaation – termein ja tavoittelee niiden kautta määriteltyä tasapainoa. Nämä pyrkimykset ohjaavat vallitsevaa raha- ja finanssipolitiikkaa, jossa erilaisten häiriöiden torjunta on keskeisessä osassa.

Sharma asettuu valtavirtalähestymistapaa vastaan. Hänen tarkastelujensa taustalla vaikuttaa mikrotaloudellinen, ”itävaltalainen” ajattelu (vrt. von Mises ja Hayek), jonka mukaan taloutta pitää tarkastella enemmänkin orgaanisena prosessina kuin kokonaistaloudellisten tasapainojen kautta. Talouskasvun perustana olisi

siten ”luova tuho”, jossa heikosti kannattavien yritysten kuuluu hävitä markkinoilta ja valtion harjoittama yrittäjä- ja sijoittajariskien vähentäminen ja työpaikkojen suojele johtaa huonojen ”zombiyritysten” tekehengitykseen ja taloudellisen kehityksen pysähtymiseen.

Taluskriisien syynä nähdään tässä ajattelussa virheinvestoinnit, joiden takana usein ovat valtiovallan sääntelytoimet tai sen harjoittama yritysrisikien minimointi. Talouspolitiikan pyrkimykset kriisien ehkäisemiseksi johtavat vain rakenteellisten vinoumien syvenemiseen ja väistämättömän sopeutumisen muuttumiseen sitä vaikeammaksi, mitä pidemmälle taloutta puhdistavaa kriisiä lykätään. Aivan erityisenä kritiikin kohteena Sharmalla on ”löysän rahan” politiikka (easy money), jota on hänen mielestään harjoitettu (ainakin Yhdysvalloissa) 1990-luvun alusta alkaen ja äärimmäisessä muodossaan kaikissa teollisuusmaissa vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen. Sharman mukaan tällä ei ole onnistuttu talouskasvua elvyttämään, vaan on vain synnytetty ylivelkaantumista ja varallisuuskupla, joka on johtanut rikkaimpien ihmisten rikkautumiseen ennestään.

Harjoitettua kevyttä rahapolitiikkaa on tunnetusti perusteltu deflaatiovaaran välttämiseksi ja viitaten 1930-luvun suuren lamakauden kokemuksiin. Sharmalle nämä perustelut eivät kelpaa, ja hänestä rahapolitiikassa pitäisi olla yhtä paljon huolissaan varallisuushintojen liian nopeasta noususta kuin kuluttajahinnoistakin. Hän viittaa Bank for International Settlementsin (BIS) tutkijoiden kirjoituksiin, joissa onkin usein puututtu luottoekspansioon ja siihen liittyvän varallisuushintojen inflaation ongelmiin. BIS voidaan ehkä nähdä eräänlaisena itävaltalaisen koulukunnan ajattelun sillanpääasemana kansainvälisten talouspoliittisten järjestöjen kentässä. Tämä piirre saattaa juontua

aina 1930-luvulle asti, jolloin BIS oli sitkeimpiä murtuvan kultakantajärjestelmän puolustajia.

Valtiovallan puuttumista talouteen on yleensä, varsinkin Euroopassa ja myös Yhdysvaltojen poliittisen spektrin maltillisessa ja progressiivisessä osassa, pidetty demokratioiden keinona toteuttaa yhteiskunnallisen tasa-arvon ja turvallisuuden tavoitteita. Valtion tehtävinä nähdään mahdollisuuksien tasa-arvon edistäminen kansalaisten keskuudessa ja huono-osaisten hyvinvoinnin turvaaminen. Sharman näkemys valtiovallan toiminnasta on paljon synkempi: hänestä on nähty, että valtio toimii lähinnä vaikutusvaltaisten sisäpiiriläisten – eli suuryritysten ja eliitin etujen mukaan (”socialism for the rich”). Näiden riskit minimoidaan, kun taas vasta markkinoille pyrkivät yritykset ja huonosti toimeentulevat kansalaiset eivät saa reiluja mahdollisuuksia menestyä. Sanoma resonoi nykyaikaisen populismin kanssa, joka kasvaa samanlaisesta epäluottamuksesta hyvinvointivaltion projektia kohtaan.

Lukija jää pohtimaan, onko Sharmalla positiivisia ehdotuksia hänen niin jyrkästi kritisoidunsa menon pysäyttämiseksi. Hän vaatii valtiovallan roolin oleellista vähentämistä taloudessa, mutta vaatiessaan sääntelyn purkamista sivuuttaa täysin ne ongelmat, joiden ratkaisemiseksi sääntelyä on kehitetty. Esimerkiksi ilmastokriisi mainitaan kirjassa vain kolme kertaa, silloin aina yhteydessä kielteisiin esimerkkeihin siitä, miten valtiovallan toimialaa pyritään vähitellen yhä laajentamaan.

Kirjoittaja esittelee teoksen viimeisessä osassa kolme esimerkkiä malliksi siitä, miten eri kehitystasoilla olevat maat ovat onnistuneet yhdistämään vahvan taloudellisen suorituskyvyn ja suppean julkisen sektorin toisiinsa. Nämä ovat Sveitsi, Taiwan ja Vietnam. Esimerkkimaiden valinta lienee jossain määrin ongelmallinen.

Taiwanin ja Vietnamin yhteiskuntamalleista en tiedä kovin paljon, mutta voidaan kysyä, miten Sveitsin kaltainen pieni maa, jolla on hyvin suuri vaihtotaseen ylijäämä ja jonka työmarkkinat perustuvat ulkomaan kansalaisten laajaan käyttöön, voidaan yleistää globaalin tason esikuvaksi. Credit Suisse -suurpankin pelastusoperaatio vuonna 2023 sitä paitsi osoitti, ettei Sveitsikään voi unohtaa suurten rahoituslaitostensa olevan ”liian suuria kaatumaan”. Sveitsi on myös ollut Sharman muuten jyrkästi tuomitseman matalakorkopolitiikan ehdottomia edelläkävijöitä finanssi- ja eurokriisien jälkeen.

Lukija tunnistaa Ruchir Sharman kirjassa monia sellaisia näkemyksiä, joita on kuultu viime aikojen talouspolitiikkaan turhautuneilta rahoitusalan markkinatoimijoilta, ja samalla myös sellaisia, joita populistiset, eliitin vastaisuudella kannatusta tavoittelevat poliitikot esittävät. Kirjaa ei voi sen poleemisuudesta huolimatta sivuuttaa olankohautuksella, vaan se pakottaa ajattelultaan talouspolitiikan valtavirtaan sijoittuvan lukijan testaamaan omien näkemystensä perusteluita. Tällaisena ”sparraajana” se on minusta paikallaan, vaikka en pidäkään Sharman suosittellemaa talouspoliittista linjaa realistisena enkä kestäväenä. □